

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Är Uppåkra-Völund näsbärgan till en hjälm?

Gustafsson, Ny Björn

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/2015_286

Fornvännen 2015(110):4 s. 286-288

Ingår i samla.raa.se

Korta meddelanden

Är Uppåkra-Völund näsbärgan till en hjälm?

I september 2011 påträffades ett förgyllt bronsbeslag vid utgrävningar i Uppåkra utanför Lund. Michaela Helmbrecht presenterade det i dessa spalter året därpå. Med gott fog tolkar hon föremålet som en avbildning av den mytologiske smeden Völund i fågelhamn (fig. 1a). Jag skall inte fördjupa mig i beslagets potentiellt rituella kopplingar, men märk att det under senare år påträffats ett antal metallfigurer med liknande konnotationer. Dit hör tre silverfigurer: en tronande person från Gammel Lejre på Själland (Christensen 2013; Mannerling 2013), en svärd- och sköldbärande kvinnofigur från Hårby på Fyn (Henriksen & Petersen 2013) samt en funnen 2014 vid Revninge, likaledes på Fyn (Feveile 2015). Den gemensamma nämnaren för dessa, utöver de mytologiska motiven, är en berömvärd användning av metalldetektor i arkeologins tjänst. Vålorganiserat metallsökeri har blivit ett nyckelkriterium för de senare decenniernas ökande empiriska vetande om den sydskandinaviska järnålderns materiella kultur.

Nyheten om Uppåkrafyndet spreds snabbt via sociala medier, inte minst tack vare grävningarnas grävdagbok på nätet där bilder av fyndet publicerades redan dagen efter upptäckten. Beslaget är ca 7,4 cm långt och 4,5 cm brett och försett med tre nithål med vidsittande nitar som förefaller ursprungliga (Helmbrecht 2012, s. 171). En försiktig gissning gjorde inledningsvis gällande att det ursprungligen kunde ha suttit fäst på ett dekorerat skrin (Winge 2011). Motivet kan annars främst förekomma på bildstenar och svärdsdoppskor (Helmbrecht 2012, s. 174 f).

Jag vill nu lägga fram en ny hypotes om beslagets ursprungliga funktion. Fastän direkta paralleller saknas så finns nämligen ett närbesläktat beslag från den svenska järnåldern. Det är ett antal hundra år äldre än Völund från Uppåkra och föreställer en stiliserad fågel stadd i dykande flykt, likaså gjuten i kopparlegering. Om det hade varit ett lösfynd skulle dess funktion ha varit lika gåtfull som Völund-beslagets, men turligt nog återfanns det i en orörd kontext på 1890-talet (fig.

1b). Det rör sig om den 10 cm långa och 5,4 cm breda näsbärgan till hjälmen i båtgrav XIV vid Vendels kyrka (SHM 9785:XIV; Stolpe & Arne 1912, s. 54). Hjälmen var kraftigt deformerad när den påträffades, men man kunde tidigt fastslå att fågeln, i likhet med hjälmens välkända figurbleck, varit fastnitad vid en inre järnstomme (Lindqvist 1950, s. 7).

De båda beslagen från Vendel och Uppåkra har flera intressanta likheter, inte bara i sin allmänna komposition utan även i funktionellt hänseende. De är t.ex. båda plastiskt utformade med skålad baksida och med nithål som är väl integrerade i respektive beslags komposition. En allmän aspekt vi här bör beakta är den stora konservatism som kännetecknar den skandinaviska järnåldern när det gäller ornamentikens motivval. Allt medan dekorationsstilarna växlade förblev många grundmotiv förbluffande oförändrade. Exemplet är många, t.ex. utformningen av hästbetsel med sidostycken i djuornamentik (Sundkvist 2001, s. 121 f) och gotländska djurhuvudarmbyglar (Gustafsson 2013, s. 32). Völund från Uppåkra kan alltså ursprungligen i likhet med fågeln från Vendel XIV ha suttit monterad som näsbärga på en hjälm. Och hjälmar från vikingatiden har vi inte många av.

Denna fyndfattigdom skulle kunna tolkas som ett tecken på att hjälmar inte var speciellt vanliga under denna tid. Detta motsägs dock av skriftliga källor, avbildningar och de få men talande fynd av hjälmrester som trots allt kunnat identifieras (Frisk 2012). Ett av dessa är ett fragment från danska Tjele. Det härrör från ett depåfynd av verkstadskaraktär och var länge utställt i den permanenta utställningen på Nationalmuseet i Köpenhamn. Efter ett infall av en av de där verksamma arkeologerna kom det dock att identifieras som en del av ansiktsskyddet till en vikingatida hjälm (Munksgaard 1984). Tjele-fragmentet visar, tillsammans med den mer kompletta hjälmen från norska Germundbu (Grieg 1947, s. 3 f) att äldre karaktärsdrag som glasögonformiga

Fig. 1. a) Völundbeslaget från Uppåkra (efter Helmbrecht 2012). b) Fågelformad näsbär-ga från hjälmen i båtgrav XIV, Vendel (foto förf.) —a) The Weyland mount from Uppåkra. b) Bird-shaped nose-guard mount from the helmet in boat burial XIV at Vendel.

ansiktsskydd även förekom på vikingatida hjälmar. Ett tredje hjälmfragment, ett lösfynd från Lokrume på Gotland (GF B1683) är också intressant i sammanhanget. Det rör sig om ett ögonbrynsbeslag i järn med silverinläggningar. På stilistiska grunder kan det dateras till vikingatiden (Thunmark-Nylén 2006, s. 317). Beslaget från Lokrume representerar, i likhet med Tjele- och Germundbu-fyndet, en vikingatida version av en betydligt äldre hjälmtyper.

Notera slutligen att även om Uppåkra-beslaget tillverkades för att pryda en vikingatida hjälm så kan det ha passerat andra stadier på sin väg mot slutgiltig deponering. Under vikingatiden var t.ex. sekundärspännen vanliga. Dessa framställdes genom att föremål eller fragment av föremål med annan ursprungsfunktion försågs med nålanordningar som fästes med nitar eller mjuklod. Speciellt i det senare fallet har dessa nålanordningar ofta fallit av utan att efterlämna mer än svaga färgskiftningar i det sekundärt använda föremålets patina. Det kan då vara svårt att tolka föremålets funktion, vilket i sin tur påverkar tolkningen av dess betydelse i den slutgiltiga fyndkontexten (Gustafsson 2008). Uppåkrabeslaget behöver alltså inte ha deponerats i egenskap av hjälm, fastän andra äldre hjälmföremål från Upp-

åkra med stor sannolikhet deponerats just som sådana (Larsson 2011, s. 196).

Referenser

- Christensen, T., 2013. A Silver Figurine from Lejre. *Danish Journal of Archaeology* 2:1. Abingdon.
- Feveile, C., 2015. Revningefigurens gåder. *Skalk* 2015/1. Højbjerg.
- Frisk, M., 2012. *Hjälmen under yngre järnåldern. Härkomst, förekomst och bruk*. Kandidatuppsats. Högskolan på Gotland. Visby.
- Grieg, S., 1947. *Norske Oldfunn VIII, Gjermundbufunnet*. Oslo.
- Gustafsson, N.B., 2008. Tre dräktspännen från Björkö. *Fornvännen* 103.
- 2013. *Casting Identities in Central Seclusion. Aspects of non-ferrous metalworking and society on Gotland in the Early Medieval Period*. Theses and Papers in Scientific Archaeology 15. Stockholms universitet.
- Helmbrecht, M., 2012. A Winged Figure From Uppåkra. *Fornvännen* 107.
- Henriksen, M.B. & Petersen, P.V., 2013. Valkyriefund. *Skalk* 2013:2. Højbjerg.
- Larsson, L., 2011. A ceremonial building as a ‘home of the gods’? Central buildings in the central place of Uppåkra. Grim, O. & Pesch, A. (red.). *The Gudme-Gudhem phenomenon. Papers presented at a workshop organized by the Centre for Baltic and Scandinavian Archaeology (ZBSA), Schleswig, April 26th and 27th, 2010*. Schriften des Archäologischen Landesmuseums 6. Neumünster.

- Lindqvist, S., 1950. Vendelhjälmarna i ny rekonstruktion. *Fornvännen* 45.
- Mannering, U., 2013. Man or woman? Perception of gender through costume. *Danish Journal of Archaeology* 2:1. Abingdon.
- Munksgaard, E., 1984. A Viking Age smith, his tools and his stock-in-trade. *Offa* 41. Neumünster.
- Stolpe, H. & Arne, T.J., 1912. *Graffältet vid Vendel*. Stockholm.
- Sundkvist, A., 2001. *Hästarnas land: aristokratisk hästhållning och ridkonst i Svealands yngre järnålder*. OPIA 28. Uppsala universitet.
- Thunmark-Nylén, L., 2006. *Die Wikingerzeit Gotlands III:1, Text*. KVHAA. Stockholm.
- Winge, S., 2011. Ögonkontakt med sagans väsen. Internetbaserad grävdagbok för Uppåkraundersökningarna. uppakra.se/gravdagbok/ 2011-09-27-ogonkontakt-med-sagans-vasen

Ny Björn Gustafsson

Irisdalsgatan 82

SE-621 43 Visby

nybjorngustafsson@gmail.com